

Ольга БОСА

ГОСПОДАРСЬКИЙ ДОСВІД ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ З НАДСЯННЯ, ХОЛМЩИНИ, ПІДЛЯШШЯ І ЛЕМКІВЩИНИ: ДЖЕРЕЛА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ

У статті аналізуються джерела та дослідження, які стосуються традиційної господарської діяльності переселенців Надсяння, Холмщини, Підляшшя і Лемківщини, особливостей їх трансформації, адаптації в нових умовах проживання. Аналіз наукової літератури дає нам підстави стверджувати, що в українській етнологічній науці достатня увага приділялась лише вивченню традиційних занять, а низка питань, які пов'язані зі зміною у структурі різних галузей сільського господарства депортованих українців Надсяння, Лемківщини, Холмщини і Підляшшя потребують ще свого ґрунтового вивчення.

Ключові слова: Надсяння, Холмщина, Підляшшя, Лемківщина, господарська діяльність, основні і допоміжні види занять, традиційна культура.

© О. БОСА, 2011

Буття українського народу нерозривно пов'язане з господарською діяльністю. Хліборобсько-тваринницькі заняття були основною формою життєдіяльності українців. Помітне місце займали також і допоміжні заняття. Разом з господарсько-виробничою традиційністю формувалася їхній духовно-обрядовий світ, уявлення про знання і довкілля як симбіоз явищ матеріальної і духовної традиційної культури. Традиційні галузі господарства пройшли тривалий шлях свого становлення і розвитку.

Досвід, який накопичили в галузі господарської діяльності переселенці Надсяння, Холмщини, Підляшшя і Лемківщини на своїх етнічних теренах, внаслідок депортацій до Радянської України змушені були адаптувати до нових умов життя, частково відмовлятися від окремих видів занять і господарських практик. Унаслідок відчутної зміни географічно-кліматичних умов, особливостей колективного господарювання та постійного втручання держави у розвиток сільського господарства ще більше поглиблювалась трансформація традиційної культури депортованих.

Етнографічні розвідки, які б стосувались вивчення специфічних аспектів досвіду традиційної господарської діяльності українців Надсяння, практично відсутні в українській історіографії. Проте в цілому в українській етнографічній історіографії цим питанням відводилась певна увага. В розділі праці М. Маркевича «Звичаї, повір'я, кухня і напої малоросіян» («Обычаи, повер'я, кухня и напитки малороссыан», 1860) подається широкий етнографічний матеріал про те, яку продукцію землеробства і тваринництва піддавали переробці та тривалому зберіганню [40]. Звертав на це увагу також відомий український етнограф П. Чубинський, який очолював Південно-Західний відділ Російського географічного товариства. Під його керівництвом постала семитомна праця «Праці етнографічно-статистичної експедиції в Західно-Російський край» («Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край», 1872—1878). Цей вчений подає звичаї та обряди народного календаря, в якому знаходимо невеликі відомості про святкування «голодної куті» і Водохреща на Грубешівщині (Холмщина) [63]. У 1891 р. польський вчений О. Кольберг видав працю «Перемишльщина» («Przemyskie»), присвячену Надсянню. В ній подаються загальні відомості про харчування місцевого населення, обжинки з текстами пісень тощо [70].

Загалом дев'яності роки ХІХ — початок ХХ ст. — це період продуктивного розвитку української гуманітарної науки. Літературне товариство ім. Шевченка, яке засноване ще 1873 р. і реорганізоване у 1892 р. у Наукове Товариство ім. Шевченка, згуртувало видатних українських вчених-гуманітаріїв на чолі з Іваном Франком, Михайлом Грушевським, Володимиром Гнатюком і Федором Вовком. На початку ХХ ст. якісно новим етапом в українській етнографії стала діяльність Етнографічної комісії (далі ЕК) Наукового товариства імені Шевченка. На сторінках її серійного видання «Матеріали до українсько-руської етнології» публікувалися унікальні народознавчі матеріали з різних етнографічних районів Західної України. Матеріали про народну їжу та харчування публікувалися у виданнях ЕК. Важливою є стаття відомого дослідника В. Гнатюка «Народная пожива та спосіб її приправи в Східній Галичині», в якій є відомості про заготівлю продукції городництва, садівництва, тваринництва, місце, яке їм відводилося в народному харчуванні [13]. Також цей учений написав статтю про ткацтво у Східній Галичині, де досить змістовно описав це підсобне заняття [14]. Чимало важливих матеріалів опублікував І. Франко. Він записав та упорядкував три томи «Галицько-руських народних приповідок» (1901—1910), в яких відобразив різні аспекти життя людини, подав приповідки, присвячені різним знаряддям праці, переробці різноманітної продукції [12].

Експедиційні дослідження східної, центральної, південної України здебільшого проводив Ф. Вовк. На їх основі він видав у Петербурзі підсумкову працю «Етнографічні особливості українського народу» (1916), в якій представлені розділи про мисливство, рибальство, скотарство, хліборобство, описав знаряддя переробки зернових, способи зберігання зерна, гончарство, ковальство, боднарство, ткацтво, а в розділі про поживу подав короткі відомості про заготівлю овочів і відзначав зміни, які відбулись у споживанні м'ясо-молочної продукції українцями впродовж пів, чи навіть одного століття. Це був загальний огляд по українських землях [10].

В 10-х рр. ХХ ст. в «Матеріалах до українсько-руської етнології» далі публікувалися матеріали про народне харчування різних українських земель. Стаття О. Яворського була присвячена харчуван-

ню у Горлицькому повіті [65]. Цікаві відомості наводились про зберігання і заготівлю різноманітної продукції землеробства, скотарства. До етнографічного вивчення українців долучився також створений у 1924 р. у Львівському університеті так званий Етнографічний заклад, який очолював польський етнограф А. Фішер. Цей дослідник написав етнографічний нарис «Русини» («*Rusini*», 1928), в якому в загальних рисах описав етнографію західноукраїнських земель. У згаданій праці є також відомості про знаряддя переробки зернових, господарські будівлі, про те, яку овочеву та ягідну продукцію піддавали сушінню, квашенню [73]. Працював також в цій установі Я. Фальковський, який разом з В. Пашницьким видав досить помітну працю міжвоєнного періоду «На лемківсько-бойківському пограниччі: етнографічний нарис», де подавалося багато нової інформації про землеробську культуру Лемківщини [72].

Ці ж питання у книзі «Сільське господарство Галицько-Волинських земель» висвітлює Є. Храпливий. Він наводить широкі статистичні відомості про вирощування різних хліборобських культур, плекання сільськогосподарських тварин у різних етнографічних районах українських земель у складі Польщі [60, 61, 62].

Цікавими для етнологів є матеріали української преси першої половини ХХ ст., а саме місячник «Український город і дріб», який виходив у Стрию протягом 1934—1937 рр. Це спеціальне видання присвячувалось проблемам городництва і садівництва, а також матеріали часопису «Сільський господар», який подавав різноманітну інформацію про різні аспекти сільського господарського життя. Наприклад, висвітлені статті «Збір і переховування овочів» [4], «Квашення капусти на зиму» [48], «Переховування городини через зиму» [55].

В 30—40 рр. ХХ ст. вивченням матеріальної культури Лемківщини займався Юліан Тарнович [53], звичаї та вірування свого краю описував парох сіл Милик, Цавник та Андріївна отець Іван Бугера [5].

Варто зауважити, що в 60-х рр. ХХ ст. у Польщі виходило періодичне видання «Наше слово», де містилось чимало статей, присвячених традиційній культурі лемків [22, 58, 59]. У праці «Угнів і Угнівщина» зібрано значний матеріал про звичаї,

календарні свята, їх особливості та відзначення обжинків в Угнові [42, 43].

У 1964 р. вийшла фундаментальна робота «Народи зарубіжної Європи // Народи світу: Етнографічні нариси» («Народы зарубежной Европы // Народы мира: Этнографические очерки»), в якій наводилися відомості про господарську діяльність в деяких слов'янських народів [39].

Того ж року помертньо вийшла у світ праця О. Кольберга, присвячена Холмщині «Холмщина» («Chelmskie»), в якій на фоні загальної етнографічної інформації описувались землеробські знаряддя праці переробки зернових (ступи, жорна), дерев'яний і глиняний посуд, ткацтво, годівлю худоби, дожинки [69].

В діаспорі вийшла книга В. Грабця про с. Нове Село Любачівського повіту, в якому автор подає детально інформацію про народне господарство, хатне приладдя для мелення муки і виробу з круп, господарські знаряддя праці чоловіків, жінок, механічні знаряддя, господарський побут впродовж року, про урочисті церковні свята [20].

У 1971 р. група вчених-етнологів В. Горленко, І. Бойко, О. Куницький видали колективну монографію «Народна землеробська техніка українців», в якій звернули велику увагу на знаряддя молотби, первинної переробки харчових продуктів в Україні, а також на різні назви компонентів сільськогосподарських знарядь, які побутували в різних етнографічних регіонах [18]. 1972 р. була перевидана праця О. Кольберга, присвячена Сяноччині і Кросненщині, в якій є відомості про посіви, рибацтво, господарські будівлі, що призначались для обмолоту зернових культур, про посуд, в якому зберігали продукцію, промисли, ремесла, дожинки, землеробство, розведення тварин [71].

У праці «Хліборобська поезія слов'ян» Ю. Круть аналізує зв'язок землеробської поезії з відповідними обрядами та звичаями [31].

Вагомим внеском у дослідження культури лемків є праці Івана Красовського, який не лише досліджував традиційну культуру лемків [26, 28], але й у загальних рисах проаналізував трансформації, які відбувалися в господарській діяльності лемків в Радянській Україні [25].

Загальний огляд заготівлі продуктів харчування в селянських господарствах України міститься в ро-

боті «Українська народна кулінарія» (1977) Л. Артюх [3]. Згодом вийшла праця Т. Гонтар «Народне харчування українців Карпат» (1979), в якій більш детально описано знаряддя переробки харчових продуктів, переробку овочів, ягід, грибів, фруктів населенням гір, переробку м'яса, сала, молока, є відомості про посуд, домашнє начиння для зберігання, продуктів [16].

Заслуговує на увагу праця академіка НАН України С. Павлюка «Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст.» (1986), в якій детально розкриті землеробська культура горян (система землеробства, способи удобрення землі, технологія обробітку ґрунту, способи та строки сівби, догляд за рослинами в період вегетації, жнива, традиційні знаряддя обробітку ґрунту, ручні знаряддя обробітку землі, знаряддя збирання врожаю та обмолоту зернових культур [41]. У середині 80-х рр. вийшла друком колективна монографія «Етнографія Києва та Київщини: традиції і сучасність». В одному з розділів Лідія Артюх «Їжа та харчування Київської Русі» здійснила ретроспективний аналіз питань, пов'язаних з поширенням молочних продуктів за часів Київської Русі [2]. Матеріали про тривале зберігання, переробку сільськогосподарської продукції білорусів, росіян, українців головним чином ґрунтуються на дослідженнях колективної монографії «Етнографія східних слов'ян. Нариси традиційної культури» («Этнография восточных славян. Очерки традиционной культуры»), що появилася у 1987 році [64].

В історико-мемуарній праці «Надбужанщина...» (1986) зафіксовані спогади про деякі села Холмщини, в яких описується асортимент вирощуваних культур та розведення тварин в сільських господарствах [38]. Цього ж року опублікований збірник спогадів і матеріалів «Ярославщина і Засяння», ред.-упор. М. Семчишин, де в споминах про села цих країв черпаємо фрагментарно інформацію про господарську діяльність [67].

1988 р. в діаспорі вийшов друком збірник «Лемківщина. Земля-люди-історія-культура», присвячений етнографії цих земель. Щодо півночі Лемківщини — описуються рільничі знаряддя, пастирство, народні промисли (обробка вовни, волокна, кам'янарство, різьба, плетіння), обжинки. Про південь Лемківщини є розділи про скотарство, збиральни-

цтво, мисливство, рибальство, землеробство, ткацтво, народні промисли і ремесла [34]. Цього ж року опублікована праця про село Лази на Ярославщині, де автор подає коротко інформацію про заняття мешканців села, святкування різних свят [37].

З 1991 р. видається в Польщі журнал «Над Бугом і Нарвою», де публікуються різного роду матеріали щодо господарської діяльності і хліборобські, скотарські звичаї підлящиків [8, 46].

Значну увагу на господарські будівлі для зберігання продуктів сільського господарства звернув у своїй монографії Р. Сілецький «Сільське поселення та садиба в Українських Карпатах ХІХ — поч. ХХ ст.», що вийшла друком у 1994 р. [51]. В роботі Г. Горинь «Громадський побут сільського населення Українських Карпат (ХІХ — 30-ті роки ХХ ст.)», що була видана у 1993 р., аналізуються традиції і форми колективної допомоги при різних видах господарських робіт (копанні картоплі, чищенні кукурудзи, шаткуванні капусти та ін.) горян [17]. Так само М. Тиводар у своєму дослідженні «Традиційне скотарство українських Карпат другої половини ХІХ — першої половини ХХ ст.: Історико-етнологічне дослідження» навів широкий змістовний матеріал про цей вид господарських занять, а також звичаї та обряди, пов'язані з ним, заготівлі і зберігання молочних продуктів у горян [54].

Широкий матеріал публікує Ю. Гаврилюк про етнографічно-фольклористичну характеристику Підляшшя [68].

Вже в умовах державної незалежності України були опубліковані важливі колективні праці «Холмщина і Підляшшя» (К., 1997) [57], «Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження» (Львів, 1999; 2002. — Т. 1—2) [35], де в першій з них вміщено значні матеріали про основну господарську діяльність (але це не є досить докладне дослідження), а в другій з них детально описано основні господарські заняття лемків та різні види допоміжних занять, а також підсобні промисли та ремесла.

Петро Левко описав звичаї та обряди с. Вербиця колишнього Рава-Руського повіту [33].

Дві статті, що стосуються заготівлі, збереження і використання сільськогосподарської продукції, зокрема В. Горленка [19] та Л. Артюх [1], вміщені в загальноючий праці «Українці. Історико-етнографічна монографія», що вийшли друком 1999 р.

Цінні дослідження з української етнології публікуються Інститутом народознавства НАН України у Львові в ілюстрованому етнографічному журналі «Народознавчі зошити». Велику зацікавленість викликає стаття Р. Радовича [45] про заготівлю, зберігання сільськогосподарських продуктів. Варто відзначити статтю К. Кутельмаха про вивчення спасової бороди — важливого елементу жнивварської обрядовості [32].

У 2000 р. О. Попко опублікував працю також про холмське село Степанковичі [44]. На початку ХХІ ст. вийшло друком науково-популярне видання, рукопис книги Василя Бородача «На грані двох світів» — розповідь про історичний розвиток Чесанівщини-Любачівщини, в якому є матеріал про сільські ремесла та промисел, природу та тваринний світ цього краю [6].

Цінний етнографічний матеріал із цієї тематики періодично публікується у Наукових зошитах історичного факультету Львівського національного університету імені І. Франка [15].

У 2002 р. вийшов третій том збірника «Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади», де опубліковані спогади депортованих українців з Надсяння, Лемківщини, Холмщини та Підляшшя. Крім цього, тут зустрічаємо фрагментарно матеріали про традиційну господарську діяльність цих країв [21].

2003 р. опублікована стаття Г. Виноградської, присвячена історіографії історичних, етнологічних досліджень питань, пов'язаних з переддепортаційними і післядепортаційними процесами в середовищі переселенців з Надсяння [7].

У праці «Різдво на Лемківщині», що вийшла в світ в Інституті народознавства НАН України в 2004 р., описуються хліборобські і скотарські мотиви на Різдво [47]. Ціє глибше ця тема опрацьована у монографії М. Горбаль, надрукованій в момент підготовки нашої статті до друку¹. У свою чергу Н. Козій здійснив аналіз господарської діяльності міщан Олешич з другої половини ХVІ — по середину ХХ ст. [24].

Охарактеризував звичаї та свята с. Ямна Перемиського краю Й. Свинко, де знаходимо матеріали по хліборобській і скотарській обрядовості [49].

¹ Горбаль М. Різдвяна обрядовість Лемківщини: семантика, типологія, етнічний контекст / Марія Горбаль. — Львів: Інститут народознавства НАН України. — 200 с.

Питання трансформації традиційного господарського досвіду переселенців Надсяння, Холмщини, Підляшшя, Лемківщини, які проживають на теренах сучасної України, є малодослідженими. Важливим є збірник наукових праць «Українці Холмщини і Підляшшя», зокрема стаття Л. Семенюк, де авторка подає матеріали хліборобської та скотарської обрядовості, зібрані з розповідей українців-переселенців старшого покоління останніх років [50].

Андрій Кривуцький і Роман Шагала в спогадах про село Аксманичі Перемишльського повіту, описують заняття мешканців села, а також заборони, які стосувались господарської діяльності під час німецької окупації [30].

Фрагментарно можна почерпнути інформацію про традиційну господарську діяльність і життя на новому місці переселенців Надсяння можемо у виданнях суспільно-культурних товариств «Любачівщина» (літературно-художнє видання «Вісник Любачівщини»), «Надсяння» та ін. Юрій Стадник характеризує оглядово основні заняття жителів с. Дахнова Любачівського повіту, господарські знаряддя, які мали в господарствах [52]. Стефан Вовк подає інформацію про хліборобські і скотарські мотиви на Різдвяні свята у с. Махнові на Любачівщині [9]. В праці Івана Ждана викладено матеріал про ткацтво, торгівлю домашніми виробами, яку худобу утримували в господарстві, господарські роботи села Синявки Любачівського повіту [23]. Фрагментарно окреслено основні заняття мешканців села Радруж Любачівщини [66]. Від І. Воробля почерпуємо матеріал про рибальство, збиральництво в с. Слобода Ярославського повіту [11], інформації зі с. Прісся на Любачівщині доповнюють відомості про природньо-географічні умови Надсяння [36].

Сприянням товариства «Надсяння» вийшла праця В. Ференца, вихідця з Радимна, де представлені спогади про звичаї та обряди цього містечка, умови перших років життя на новому місці, облаштування в с. Олександрівці на Волині, потім в с. Кривчицях поблизу Львова [56].

У середині 2000-х рр. опубліковано матеріал про традиційну культуру лемків Ясельського повіту і стисло окреслено зміни в їх господарській діяльності та обрядовості в умовах Підляшшя України та

за часів її незалежності [29]. І. Красовський у праці про с. Дошно Сяноцького повіту широко представив матеріали про культурно-господарське життя цього куточка лемківського краю [27].

Таким чином, основну увагу вчені приділяли вивченню традиційної культури українців Надсяння, Холмщини, Підляшшя і Лемківщини. А господарська діяльність переселенців другої половини ХХ ст. — початку ХХІ ст. представлена досить фрагментарно в етнографічних джерелах та історіографії. Саме тому трансформація традиційної господарської культури депортованих є досі малодослідженим явищем в етнографічній науці.

1. *Артюх Л.* Народне харчування, їжа, кухонне начиння / Лідія Артюх // Українці. Історико-етнографічна монографія : у 2-х кн. — Опішне : Українське народознавство, 1999. — Кн. 2. — С. 121—138.
2. *Артюх Л.Ф.* Їжа та харчування в Київській Русі / Л.Ф. Артюх // Етнографія Києва та Київщини: традиції і сучасність. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 65—83.
3. *Артюх Л.Ф.* Українська народна кулінарія (історико-етнографічне дослідження) / Л.Ф. Артюх. — К. : Наукова думка, 1977. — 156 с.
4. *Бардега М.* Збір і переховування овочів / Михайло Бардега // Сільський господар. — Львів, 1927. — Ч. 17 (1 вересня). — С. 202—203.
5. *Бугера І.* Звичаї та вірування Лемківщини / Іван Бугера. — Львів : Наш Лемко, 1939. — 40 с.
6. *Бородач В.* На грані двох світів / Василь Бородач. — Львів : Каменярь, 2001. — 240 с.
7. *Виноградська Г.* Етнокультурна інтеграція переселенців з Надсяння на території західних областей України: історіографія питання / Галина Виноградська // Наукові записки Івано-Франківського краєзнавчого музею. — Вип. 7—8. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2003. — С. 151—157.
8. *Вищенко Л.* Різдвяні звичаї на Підляшші / Людмила Вищенко // Над Бугом і Нарвою. — 1992. — № 3 (4). — С. 20.
9. *Вовк С.* Зимові свята в Махнові / Стефан Вовк // Вісник Любачівщини. — Вип. 2. — Львів, 1996. — С. 36—39.
10. *Вовк Хв.* Етнографічні особливості українського народу / Хведір Вовк // Студії з української етнографії та антропології. — К. : Мистецтво, 1995. — 335 с. ; іл.
11. *Воробель І.* Книжка про село Слобода на Закарзонні / І. Воробель // Вісник Любачівщини. — Львів, 2003. — Вип. 8. — С. 59—60.
12. *Галицько-руські народні приповідки: у 3-х т. / зібрав, упоряд. і пояснив др. Іван Франко; 2-е вид. — Львів : Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2006. — Т. 2. — 818 с. ; Т. 3. — 699 с.*

13. Гнатюк В. Народная пожива та спосіб її приправи у Східній Галичині / Володимир Гнатюк // Матеріали до українсько-руської етнології. — Львів, 1899. — Т. 1. — С. 96—110.
14. Гнатюк В. Ткацтво у східній Галичині / Володимир Гнатюк // Матеріали до української етнології. — Львів, 1900. — Т. 3. — С. 12—26.
15. Годованська О. Селянське городництво і садівництво в Галичині в 20—30-х рр. ХХ ст. / Оксана Годованська // Наукові зошити історичного факультету Львівського національного університету імені І. Франка. Зб. наукових праць. — Львів : ЛНУ, 2003. — Вип. 5—6. — С. 106—112.
16. Гонтар Т.О. Народне харчування українців Карпат / Т.О. Гонтар. — К. : Наукова думка, 1979. — 140 с.
17. Горинь Г. Громадський побут сільського населення Українських Карпат (XIX — 30-ті роки ХХ ст.) / Ганна Горинь. — К. : Наукова думка, 1993. — 199 с.
18. Горленко В.Ф. Народна землеробська техніка українців (історико-етнографічна монографія) / Горленко В.Ф., Бойко І.Д., Куницький О.С. — К. : Наукова думка, 1971. — 164 с.
19. Горленко В.Ф. Сільськогосподарські знаряддя та способи праці / Володимир Горленко // Українці: Історико-етнографічна монографія у 2-х кн. — Опішне : Українське народознавство, 1999. — Кн. 1. — С. 252—278.
20. Грабець В. З бувальщини Нового Села коло Чесанова в Галичині 1826—1944 / Василь Грабець ; Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. — Т. XVIII. — Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1967. — 103 с.
21. Депортації. Західні землі України кінця 30-х — початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади : у 3 т. — Т. 3. Спогади / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; відп. ред. Ю. Сливка. — Львів, 2002. — 418 с.
22. Добрянська І. Нариси про матеріальну і духовну культуру лемків / Ірина Добрянська // Наше слово. — Варшава, 1963. — № 51. — С. 5 ; № 52. — С. 5.
23. Ждан І. Стежками прадідівської землі / Іван Ждан // Вісник Любачівщини. Вип. 4. — Львів, 2000. — С. 4—14.
24. Козій Н. Краєни в Олешичах. Етнографічний нарис / Нестор Козій. — Львів, 2004. — 212 с.
25. Красовський І. Зміни в матеріальній культурі лемків на Радянській Україні / Іван Красовський // Наше слово. — Варшава, 1975. — № 8. — С. 5 ; № 9. — С. 5.
26. Красовський І. Матеріальна культура лемків / Іван Красовський // Наше слово. — Варшава, 1974. — № 31. — С. 5 ; № 32. — С. 5.
27. Красовський І. Село Дошно — колиска мого дитинства / Іван Красовський. — Львів : Українські технології, 2006. — 156 с.
28. Красовський І. Сільськогосподарська техніка лемків / Іван Красовський // Наше слово. — Варшава, 1974. — № 45—50.
29. Красовський І.Д. Незабутня Лемківщина у верхів'ї, ріки Вислоки... Нариси про лемківські села Святкову Велику, Святкову Малу (Святківку) Свіржову Руську, Котань і Крампну / Іван Красовський, Андрій Тавпаш. — Львів : Думка світу, 2004. — 160 с., іл.
30. Кривуцький А. Аксманичі. Село у Клоковицкій парафії Перемишльського повіту / Андрій Кривуцький, Роман Шагала. — Львів : Друкарські куншти, 2010. — 328 с., іл.
31. Круть Ю.З. Хліборобська поезія слов'ян / Ю.З. Круть. — К. : Наука, 1971. — 259 с.
32. Кутельмах К. «Спасова борода» магія чи реальність? (Причинки до аграрних мотивів у календарних обрядах поліщуків) / Корнелій Кутельмах // Народознавчі зошити. — Львів, 1996. — № 2. — С. 118—125.
33. Левко П. Село Вербиця... Залишилася лиш смуга пам'яті / Петро Левко. — Львів, 1998. — 120 с.
34. Лемківщина. Земля — люди — історія — культура. — Т. 2. — Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1988. — 495 с.
35. Лемківщина. Історико-етнографічне дослідження: в 2-х т. — Т. 1. Матеріальна культура / за ред. Ю. Гошка. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 1999. — 360 с.
36. Лецишин В. Наше рідне село Пріся / Володимир Лецишин, Володимир Кравченко // Вісник Любачівщини. — Львів, 2003. — Вип. 8. — С. 44—49.
37. Лозовський М. Село Лази. Збірник історичних, археологічних, етнографічних нарисів та спогадів про село Лази на Ярославщині в Західній Україні / Мирон Лозовський // Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. — Т. 51. — Торонто ; Нью-Йорк ; Париж ; Сидней, 1988. — 192 с.
38. Надбужанщина, Сокальщина, Белзчина, Радехівщина, Камінещина, Холмщина і Підляшшя: Історично-мемуарний збірник. Т. 1. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. — Т. ХLI. — Нью-Йорк ; Париж ; Сидней ; Торонто, 1986. — 960 с.
39. Народы зарубежной Европы // Народы мира: Этнографические очерки / под редакцией С.А. Токарева, Н.Н. Чебоксарова. — М. : Наука, 1964. — Т. 1. — 1000 с.
40. Обычаи, повер'я, кухня и напитки малороссян / составитель Н.А. Маркевич. Репринт. воспроизв. изд. 1860. — К. : Добровольное общество любителей книги УССР, 1991. — 174 с.
41. Павлюк С.П. Народна агротехніка українців Карпат другої половини ХІХ — початку ХХ ст. / С.П. Павлюк // Історико-етнографічне дослідження. — К. : Наукова думка, 1986. — 172 с.
42. Петришин М. Звичаї та обичаї і рокові свята в Угнів / Микола Петришин // Угнів і Угнівщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка.

- Український архів. — Т. XVI. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1960. — С. 253—258.
43. *Петришин М.* Обжинки в Угнові / Микола Петришин // Угнів і Угнівщина. Історично-мемуарний збірник. Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. — Т. XVI. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1960. — С. 295.
44. *Попко О.* Було таке українське село. Історико-етнографічний нарис холмщанського села Степанковичі / Олександр Попко. — Тернопіль : Мандрівець, 2000 — 164 с.
45. *Радович Р.* Приміщення для зберігання коренеплодів на території Північного Прикарпаття / Роман Радович // Народознавчі зошити. — Львів, 1999. — № 3. — С. 384—386.
46. *Рижик Є.* «Косарі косять, а вітерець повиває». Жниварські пісні села Добрив ода / Єлизавета Рижик // Над Бугом і Нарвою. — 1992. — № 2 (3). — С. 12.
47. Різдво на Лемківщині. [Фольклорно-етнографічний збірник / автор-упорядник Марія Горбаль]. — Львів : Інститут народознавства НАН України, 2004. — 216 с.
48. *Романенко А.* Квашення капусти на зиму / А. Романенко // Сільський господар. — Львів, 1933. — Ч. 18 (15 вересня). — С. 296—297.
49. *Свинко Й.* Ямна: знищене село Перемишльського краю (історія, спогади) / Йосип Свинко. — Тернопіль : Підручники і посібники, 2005. — 192 с. — (Серія : Моє село. — Вип. 4).
50. *Семенюк Л.* Спадкоємність фольклорної традиції українців Холмщини і Підляшшя (на матеріалі записів народної обрядовості останніх років) / Лариса Семенюк // Українці Холмщини і Підляшшя: історична доля, духовна і матеріальна культура впродовж віків: Зб. наук. праць / упорядк. М.М. Кучерепа, Н.Г. Стащенко ; за заг. ред. М.М. Кучерепа. — Луцьк : Волинська обласна друкарня — РВВ Вежа Волин. націон. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. — С. 384—394.
51. *Сілецький Р.* Сільське поселення та садиба в українських Карпатах XIX — поч. XX ст. / Роман Сілецький. — К. : Наукова думка, 1994. — 140 с.
52. *Стадник Ю.* Історія передвоєнного Дахнова / Ю. Стадник // Вісник Любачівщини. — Вип. 2. — Львів, 1996. — С. 24—34.
53. *Тарнович Ю.* Матеріальна культура Лемківщини / Ю. Тарнович. — Краків : Українське видавництво, 1941. — 165 с.
54. *Тиводар М.* Традиційне скотарство українських Карпат другої половини XIX — першої половини XX ст.: Історико-етнологічне дослідження / М. Тиводар. — Ужгород : Карпати, 1994. — 560 с.
55. *Фацієвич О.* Переховування городини через зиму / Осип Фацієвич // Сільський господар. — Львів, 1931. — Ч. 21 (1 листопада). — С. 454—455.
56. *Ференц В.* Завжди вітер дув у очі... розповідь депортованого з Радимна / Володимир Ференц. — Львів : Растр-7, 2009. — 140 с.
57. Холмщина і Підляшшя: Історико-етнографічне дослідження / відп. ред. В. Борисенко. — К. : Родовід, 1997. — 383 с. ; іл.
58. *Хомик В.* Звичаї та обряди лемків / Василь Хомик // Наше слово. — Варшава, 1963. — № 15. — С. 5 ; № 23. — С. 5.
59. *Хомик В.* Обжинки на Лемківщині / Василь Хомик // Наше слово. — Варшава, 1962. — № 29. — С. 5 ; № 30. — С. 5.
60. *Храпливий Є.* Окопові рослини / Євген Храпливий // Сільське господарство Галицько-Волинських земель. — Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1936. — С. 121—144.
61. *Храпливий Є.* Плекання сільськогосподарських тварин / Євген Храпливий // Сільське господарство Галицько-Волинських земель. — Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1936. — С. 27—59.
62. *Храпливий Є.* Сади та городи / Євген Храпливий // Сільське господарство Галицько-Волинських земель. — Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої», 1936. — С. 199—219.
63. *Чубинський П.П.* Календарь народних обычаев и обрядов / П.П. Чубинський. — К. : Музична Україна, 1993. — 80 с.
64. Етнографія восточних славян. Очерки традиционной культуры / ответ. ред. К.В. Чистов. — М. : Наука, 1987. — 560 с.
65. *Яворський О.* Народня пожива у Горлицькім повіті (Лемківщина) / О. Яворський // Матеріали до української етнології. — Львів, 1918. — Т. 18. — С. 6—12.
66. *Ярема І.* Життя радужців у рідному селі / Іван Ярема, Петро Сапрун, Семен Ярема // Вісник Любачівщини. — Львів, 2001. — Вип. 5. — С. 23—30.
67. Ярославщина і Засяння. 1031—1947. Історично-мемуарний збірник / ред.-упоряд. М. Семчишин ; Наукове товариство ім. Шевченка. Український архів. — Т. XLII. — Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто, 1986. — 798 с.
68. *Hawryluk J.* Ruś Podlaska. Podlasie w opisach romantyków / wyboru dokonał i opracował Jerzy Hawryluk / Jerzy Hawryluk. — Bielsk Podlaski : Zarząd Główny Związku Ukraińców Podlasia, 1995. — 148 s.
69. *Kolberg O.* Chełmskie / Oskar Kolberg // Dzieła wszystkie. — Wrocław ; Poznań : [Б. в.], 1964. — Т. 33. — Część 1. — 372 s.
70. *Kolberg O.* Przemyskie / Oskar Kolberg // Dzieła wszystkie. — Wrocław ; Poznań : [Б. в.], 1964. — Т. 35. — 244 s.
71. *Kolberg O.* Sanockie-Krośnieńskie / Oskar Kolberg // Dzieła wszystkie. — Wrocław ; Poznań : [Б. в.], 1972. — Т. 49. — Część 1. — 552 s.
72. *Falkowski J.* Na pograniczu łemkowsko-bojkowskim: zarys etnograficzny / Falkowski J., Pasznyicki B. — Lwów : nakł. Towarzystwa Ludoznawczego, 1935. — 128 s.
73. *Fischer A.* Rusini. Zarys etnografji Rusi / Adam Fischer. — Lwów ; Warszawa ; Kraków : Wydawnictwo Zakładu Narodowego im. Ossolinskich, 1928. — 192 s.

Olha Bosa

ON TRADITIONAL HOMESTEAD
EXPERIENCE BY RE-SETTLERS
FROM SAN BASIN, LEMKO LAND,
CHELM REGION AND PIDLISSIA AREA:
TO HISTORIOGRAPHY OF A PROBLEM

The article brings review of source materials and studies concerned of traditional economic activities by Ukrainian population re-settled from San Basin, Lemko land, Chelm region and Pidlissia area as well as some peculiarities of transformations in the ways of living and adaptation under new socio-cultural conditions. Analyses in scientific publications enables us to state that in Ukrainian ethnological literature quite sufficient attention had been paid to the studies of traditional activities only, while rather wide range of problems connected with structural changes in different branches of farming of the Ukrainians deported from San Basin, Lemko land, Chelm region and Padlissia area still remains in need of substantial research-works.

Keywords: San Basin, Chelm region, Pidlissia area, Lemko land, economic activity, principal and auxiliary types of activities, traditional culture.

Ольга Боса

ХОЗЯЙСТВЕННЫЙ ОПЫТ
ПЕРЕСЕЛЕНЦЕВ ИЗ НАДСЯННЯ,
ХОЛМЩИНЫ, ПОДЛЯШЬЯ
И ЛЕМКОВЩИНЫ:
ИСТОЧНИКИ И ИСТОРИОГРАФИЯ

В статье анализируются источники и исследования, касающиеся традиционной хозяйственной деятельности переселенцев Надсяння, Лемковщины, Холмщины и Подляшья, особенности их трансформации, адаптации в новых условиях. Анализ научной литературы дает нам все основания утверждать, что в украинской этнологической науке достаточное внимание уделялось лишь изучению традиционных занятий, а ряд вопросов, связанных с изменениями в структуре разных отраслей сельского хозяйства депортированных украинцев Надсяння, Лемковщины, Холмщины и Подляшья, требуют еще основательного изучения.

Ключевые слова: Надсянье, Холмщина, Подляшье, Лемковщина, хозяйственная деятельность, основные и вспомогательные виды деятельности, традиционная культура.